

DEMOGRAFIYA VA MEHNAT BOZORI

Elektron ilmiy-ommabop jurnal

2025

6-SON

(+998) 50-005-45-69

https://t.me/demografiya_mehnatbozori

demografiya_mehnat_bozori@mail.ru

**DEMOGRAFIYA
VA MEHNAT
BOZORI**

**2025-yil
6-son**

Elektron ilmiy-ommabop jurnal
Электронный научно-популярный
журнал
Electronic popular science journal

BOSH MUHARRIR:

Umurzoqov Bahodir Xamidovich

MUHARRIR:

Bahriddinova Muazzam Azam qizi

TAHRIR HAY' ATI:

Abduraxmonov Qalandar Xodjaevich, i.f.d., akademik.

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof.,

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof.,

Axmedov Durbek Qudratillaevich, i.f.d., professor

Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.,

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, i.f.d., prof.,

Arabov Nurali Uralovich, i.f.d., prof.,

Abduraxmonova Gulnora Qalandarovna, i.f.d., prof.,

Mamadaliyeva Xafiza Xoldarovna, i.f.d., prof.,

Irmatova Aziza Baxromovna, i.f.d., prof.,

Tojiyeva Zulxumor Nazarovna, g.f.d., professor

Isayev Faxriddin Ikramovich, i.f.d., prof.

Usmanov Anvar Saidmaxmudovich, i.f.d., professor

Qodirov Abdurashid Madjidovich, i.f.d., professor

Hermann Sterzinger, i.f.d., professor (Germaniya)

Ergashxodjaeva Shaxnoza Djasurovna, i.f.d., professor

Tomash Kuchera, i.f.d., professor (Chexiya)

Abrorov Sirojiddin Zuxriddin o'g'li, PhD

Shakarov Zafar Gaffarovich, PhD, dotsent

Maxmudov Asliddin Sirojiddin o'g'li, PhD

Gulmurodov Kamoliddin Abduqodir o'g'li, PhD

Asqarova Muhabbat Ibraximovna

Bahriddinova Muazzam Azam qizi

MEHNAT BOZORINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARINI DINAMIKA QATORLARI ASOSIDA TAHLIL QILISHNING AHAMIYATI

Butanova Dilnoza Rustamovna,

Phd, dotsent

Ma'mun universiteti "Buxgalteriya hisobi"

kafedrasi v.b prof.

Orcid 0000-0001-6362-680X

[*butanovadilnoza@gmail.com*](mailto:butanovadilnoza@gmail.com)

Annotatsiya. Ushbu maqolada statistika faning muhim elementlaridan foydalanish jihatlari yoritilgan bo'lib, bunda asosan mehnat bozoridagi o'zgarishlarni dinamika qatorlari vositasida tahlil qilishning nazariy va amaliy jihatlari kursatib o'tilgan. Dinamika qatorlari vositasida mazkur bozor rivojlanish tamonlarini, shuningdek ishsizlik darajasini ham chuqur o'rganish jarayonini ososlashtirilishi haqida ma'lumotlar berib o'tilgan. Maqola nazariy va amaliy takliflar bilan boyitilgan.

Kalit so'zlar: mehnat bozori, dinamika qatorlar, mutloq o'sish, mutloq kamayish, o'sish sur'ati, ishsizlik, iqtisodiy faol aholi, iqtisodiy nofaol aholi, bazisli taqqoslash, zanjirsimon taqqoslash, mutloq miqdorlar, nisbiy miqdorlar, mehnat resurslari, bandlik, ish haqi, migratsiya.

ЗНАЧЕНИЕ АНАЛИЗА ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ РЫНКА ТРУДА НА ОСНОВЕ ДИНАМИЧЕСКИХ РЯДОВ

Бутанова Дилноза Рустамовна,

кандидат экономических наук, доцент

Исполняющий обязанности профессора

кафедры «Бухгалтерский учет»

Университета Маъмуна

Аннотация. Статья освещает важные элементы использования статистики, уделяя основное внимание теоретическим и практическим аспектам анализа изменений на рынке труда с помощью временных рядов. Представлена информация о том, как применение временных рядов позволяет обоснованно и глубоко изучать тенденции развития этого рынка, а также уровень безработицы. Статья дополнена как теоретическими, так и практическими рекомендациями.

Ключевые слова: рынок труда, динамические ряды, абсолютный рост, абсолютное снижение, темп роста, безработица, экономически активное население, экономически неактивное население, базисное сравнение, цепное сравнение, абсолютные величины, относительные величины, трудовые ресурсы, занятость, заработная плата, миграция.

THE IMPORTANCE OF ANALYZING THE DEVELOPMENT TRENDS OF THE LABOR MARKET BASED ON DYNAMIC SERIES

Butanova Dilnoza Rustamovna,
Phd, Associate Professor
Acting Professor, Department of
"Accounting", Mamun University

Annotation. This article highlights the aspects of using the important elements of statistics, focusing mainly on the theoretical and practical aspects of analyzing changes in the labor market through time series. Information is provided on how the use of time series can justify the process of deeply studying the development trends of this market, as well as the unemployment rate. The article is enriched with both theoretical and practical recommendations.

Key words: labor market, time series, absolute increase, absolute decrease, growth rate, unemployment, economically active population, economically inactive population, base comparison, chain comparison, absolute quantities, relative quantities, labor resources, employment, wages, migration.

Kirish.

Statistika doim ommaviy ijtimoiy-iqtisodiy hodisalarni o'rganish jarayonida ularning mavjud holati bilan birgalikda ularning vaqt davomida o'zgarish me'yorini ya'ni o'sish va kamayish darajasini ham o'rganadi. Barcha hodisa va jarayonlar vaqt ichida o'zgarib boradi va bu jarayonlarni qayd qilib tahlil qilib borish zarur hisoblanadi. Hodisalarning vaqt bo'yicha o'zgarishini dinamika deb ataladi va ushbu jarayonni ifodalovchi har bir vaqt me'yoriga tegishli ko'rsatkichlar qatori dinamika qatori deyiladi. Dinamika qatorlarining tashkil topishi ikkita elementdan iborat bo'lib, bular muayyan vaqt va unga tegishli ko'rsatkichdir. Mazkur qatorlar vaqtga bog'liq ravishda ko'rsatkichlar tizimini ya'ni ketma - ketligini ifodalaydi. Rivojlanish xususiyatiga ko'ra dinamika qatorlari kuzatilayotgan jarayonga tegishli bo'lgan vaqt me'yori va har bir vaqtga aloqador bo'lgan hodisa me'yoridan iborat bo'ladi. Shu o'rinda mehnat bozorining rivojlanish jarayonlari ham statistikada mehnat bozori statistikasi deb yuritilib boriladi. Mehnat bozorining rivojlanish

tendensiyalarini dinamika qatorlarida aks ettirish ularni tahlil qilish jarayonining samaradorligini oshiradi.

Adabiyotlar sharhi.

Mehnat bozori iqtisodiy tizimning eng muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning rivojlanish xususiyatlarini chuqur tahlil qilish barqaror makroiqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda mehnat bozori ko'rsatkichlarini baholashda dinamika qatorlari, ya'ni vaqt bo'yicha o'zgarishlarni ko'rsatadigan statistik metodlardan keng foydalanila boshlandi. Ushbu metodlarning qo'llanishi iqtisodiy jarayonlarning ichki qonuniyatlarini aniqlash, trendlarni ajratish, mavsumiylikni tekshirish hamda asosli prognozlar ishlab chiqishda samarali vosita sifatida e'tirof etiladi. Shu tufayli, qariyb XX asrning o'rtalaridan boshlab mehnat bozorining tendensiyaviy xususiyatlarini dinamika qatorlarida aks ettirishga qaratilgan tadqiqotlar yuzaga kelgan. Xususan, bu boradagi dastlabki iqtisodiy adabiyotlar sifatida J.M Keynsning "Bandlik, foiz va pulning umumiy nazariyasi" [J.M Keyns, 1936] asarida iqtisodiyotdagi o'zgarishlar mehnat bozoriga ham bevosita ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, mehnat bozorida talab va taklifning vaqt bo'yicha tebranishi iqtisodiy siyosatni rejalashtirishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, G. Becker, M. Friedman va P. Samuelson mehnat bozoridagi o'zgarishlarni matematik modellashning zarurligini ta'kidlab, ishchi kuchi taklifining demografik va iqtisodiy omillar bilan bog'liqligini vaqt qatori asosida tahlil qilgan [M. Friedman, 1961]. Bugungi kunga kelib mamlakatimizda Q. Abdurahmonov menat borzori va uning rivojlanishini [Q. Abdurahmonov, 2012], Xolmo'minov Sh.R. menat munosabatlarini [Xolmo'minov Sh.R, 2021 keng tadqiq qilganlar.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi mehnat bozoridagi o'zgarishlarni baholash maqsadida dinamika qatorlari tahlilidan foydalanish hisoblanadi. Ma'lumotlar Davlat statistika qo'mitasi yillik statistik bazalaridan olindi. Mavzuni ilmiy o'rganish, statik tahlillar, mantiqiylik, tahlil va tadqiq etish jarayonida turli xil adabiyotlar va maqolalar tahlilidan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Mehnat bozori - ishchi kuchining mehnatga bo'lgan qobiliyatini sotish va sotib olish tizimidir[5].

Mehnat bozori holati doim kuzatilib va uning statistik tadqiqotlari yuritilib borilgan. Xususan, mehnat bozori statistikasida mehnat resurslari statistikasi, iqtisodiy faol aholi statistikasi, bandlar statistikasi, ishsizlik statistikasi tarzida yuritilib boriladi va asosiy maqsad aholining bandlik

darajasini oshirish orqali ularning farovonligini ta'minlashga qaratilgan hisoblanadi. Mamlakatning doimiy aholisi iqtisodiy faol va nafaol aholi guruhlariga ajratiladi. Iqtisodiy faol aholi o'z kuchini mehnat bozoriga taqdim etadi va ish beruvchilar uni sotib oladilar. Iqtisodiy nafaol aholi esa obyektiv sabablar bilan mehnat bozorida ishtirok etaolmaydi.[1]

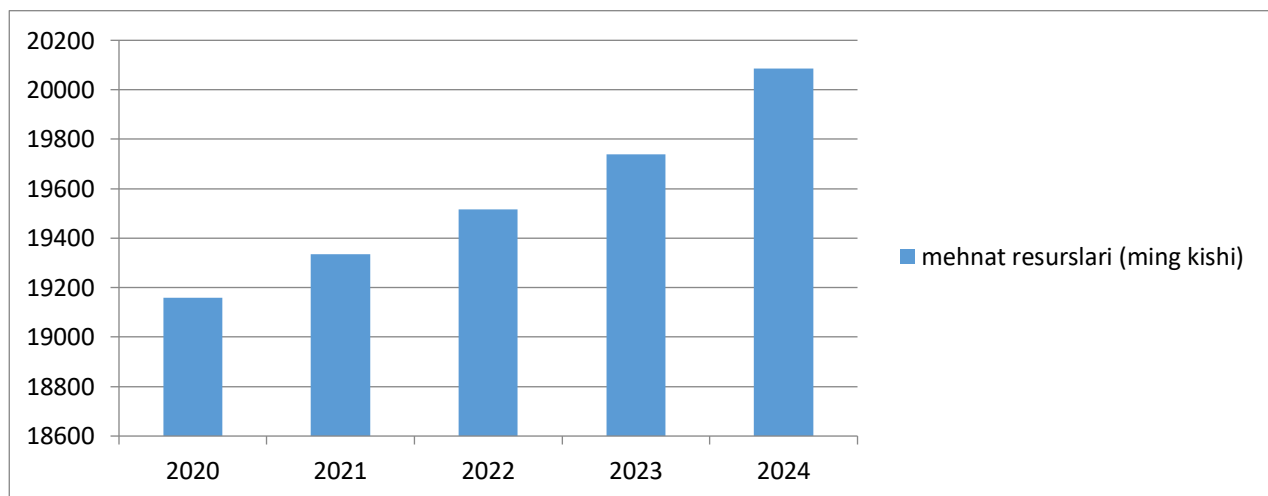
Mehnat resurslari mohiyatini yoridigan bo'lsak, mehnat resurslari – mehnatga qobiliyatli yoshdagi aholi hamda qonun hujjatlarida belgilangan iqtisodiy faollikning quyi va yuqori yosh chegaralariga kirmaydigan ishlayotgan shaxslar.

$$MR=MQA+IO'P.$$

Iqtisodiy faol aholi esa – mehnat faoliyatining daromad keltiruvchi har qanday turi bilan shug'ullanuvchi shaxslar, shuningdek ishga joylashtirishga muhtoj ish bilan ta'minlanmagan aholi. Iqtisodiy faol aholi shuningdek Qurolli kuchlarda xizmatni o'tayotgan shaxslarni ham qamrab oladi.

$$IF=IT+IM$$

Mamlakatimizda mehnat resurslari hajmi domiy ravishda statistikasi yuritilib boriladi. Shu orqali mamlakat mehnat bozoridagi talab va taklif miqdori aniqlanib boriladi.

1-rasm. O'zbekiston Respublikasida mehnat resurslari (ming kishi)

Mamlakatimizda yuqoridagi rasmdan ko'rishimiz mumkinki, mehnat resurslari miqdoran o'sgan qiymatlari namoyon bo'lgan. Mehnat bozori ko'rsatkichlarini statistik tahlil qilishda dinamika qatorlarida aks ettirish orqali ularni keng miqyosda tahlil qilish mumkin. Chunki dinamika qatorlarida davr ko'rsatkichlari bir qator asoslarda yoritiladi. O'rganilayotgan hodisa va jarayonlarning dinamikasini miqdoriy tomondan baholashda quyidagi statistik ko'rsatkichlar qo'llaniladi: mutlaq o'zgarish; o'zgarish sur'ati, qo'shimcha o'zgarish sur'ati; bir foiz o'zgarishning mutlaq mohiyati. Dinamika qatorlar uzoq muddatli tendensiya, ayrim davrlarga xos siklik yoki lokal o'zgarishlar,

kundalik tebranishlar va mavsumiy o'zgarishlarni o'zida mujassamlashtirishi mumkin.

Dinamika qatorlari ko'rsatkichlarini hisoblash ikkita davr darajasini taqqoslash natijasida olinadi. Odatda, taqqoslanadigan daraja sifatida qatorning birinchi yoki o'zidan oldingi yil darajasi qabul qilinadi. Taqqoslanish usuliga qarab, bu ko'rsatkichlar o'zgaruvchan va o'zgarmas bazali ko'rsatkichlarga bo'linadi. Ularni bazisli va zanjirsimon ko'rsatkichlar ham deb atashadi. Bazisli deyilishiga sabab qatorning barcha hadlari baza deb qabul qilingan bitta had bilan taqqoslanadi. Zanjirsimonda esa har bir taqqoslashda taqqoslash bazasi o'zgarib boradi. Quyidagi jadvalda mamlakatimizda ishsizlik darajasini dinamika qatorlarida aks ettiradigan bo'lsak, ularni tahlil qilingan ko'rinishiga ham ega bo'lamiz. [1- jadval]

1- jadval

O'zbekiston Respublikasida ishsizlar soni (2020-2024 yillar)

yillar	ishsizlar soni	Mutloq o'sishi / kamayish (-,+)		Sur'ati o'sish / kamayish %		Qo'shimcha o'sish / kamayish %	
		Bazis	Zanjirsimon	Bazis	Zanjirsimon	Bazis	Zanjirsimon
2020	1561,0	-	-	-	-	-	-
2021	1441,8	-119,2	-119,2	92,36	92,36	-7,64	-7,64
2022	1332,7	-228,2	-109,1	85,37	92,43	-14,63	-7,57
2023	1024,1	-536,9	-308,6	65,60	76,84	-34,4	-23,16
2024	836,0	-725	-188,1	53,55	81,63	-46,45	-53,55

Yuqoridagi jadvaldan ham ko'rishimiz mumkinki, ko'rsatkichlar dinamika qatorlarida aks ettirilgan bo'lib, ular tahlili orqali ishsizlik darajasining qay darajada o'zgarganligi yaqqol ko'rishimiz mumkin. O'zgarish darajasi tahlili mutloq va nisbiy miqdorlarda aks ettirilganligi sababli ham boshqaruv qarorlarini qabul qilishda samarali ta'sir ko'rsatish mumkin.

Xulosa va takliflar.

Mehnat bozorini doim statistik jihatdan tadqiq qilib borish muhim hisoblangan. Shuningdek, mehnat bozorida sodir bo'layotgan o'zgarishlarni chuqur anglash va ularni prognozlash, mavsumiy tebranishlarni aniqlash muhimdir va bularni dinamika qatorlari orqali tahlil qilish jarayoni ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'ladi. Ushbu usul mehnat bozori ko'rsatkichlarining — bandlik darajasi, ishsizlik, ish haqi, mehnat resurslari tarkibi va migratsiya jarayonlarining — vaqt davomida qanday o'zgarayotganini tizimli ravishda ko'rsatib beradi. Dinamika qatorlaridan foydalanish orqali qisqa va uzoq muddatli tendensiyalar aniqlanadi, mavsumiy o'zgarishlar ajratiladi, iqtisodiy siyosat natijalari baholanadi va kelajakdagi ehtiyojlar bo'yicha ishonchli prognozlar tuziladi. Bu esa mehnat bozorini samarali boshqarishda samarali ko'maklashiladi.

Adabiyotlar:

1. Soatov N., Nabiev X., Ayubjonov A. "Statistika". Darslik. Toshkent: 2019 yil.-892 bet.
2. Otajanov U.A. "Statistika". Darslik. 2025 yil. Urganch.- 480 bet.
3. Karimov A. Mehnat bozori iqtisodiyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2020.
4. Mamatqulov X., To'xtayev B. Iqtisodiy tahlil va statistika. – Toshkent: Fan, 2019.
5. Abdurahmonov Q. "Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi" Toshkent: O'qituvchi, 2001.
6. www.stat.uz–O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi

DEMOGRAFIYA VA MEHNAT BOZORI

BOSH MUHARRIR:

Umurzoqov Bahodir Xamidovich

MUHARRIR:

Bahriddinova Muazzam Azam qizi

